

MILLA UUSITUPA

Passiivilauseiden merkitys ja käyttö yhdellä ilomantsilaispuhujalla

1 Johdanto

Tämän tutkimuksen keskiössä on yksipersonainen passiivi eli verbin TA-muoto karjalassa ja suomessa. Vaikka karjala muistuttaa läheisesti etenkin suomen itämurteita, passiivin käytössä on sisarkielimuotojen välillä myös eroja. Yhteistä kielimuodoille on, että passiivilauseella voidaan ilmaista toimintaa tai tapahtumaa, jonka tekijäjoukoksi tulkitaan vain väljästi ihmiset (1–2). Tällaisen referenssiltään impersonaalisen käytön lisäksi passiivi on karjalassa yleistetty monikon 3. persoonan muodoksi (3), kun taas suomessa sitä käytetään laajalti monikon 1. persoonan muotona (4).

- (1) ennen vanhas nenga *sanottih* 'ennen vanhaan niin sanottiin' (Korpiselkä, eteläkarjala; KKS s.v. *ennen*).
- (2) Tääll Viipuri lääniss *haastetaa* paremmi venettä (enemmän venäjään ominaisuuksiltaan vivahtavaa kieltä) (kaakkoismurteet; Sirelius 1894, 107).
- (3) *hyö tuldih* parie kolmie *nedälie* enne meidä 'he tulivat pari kolme viikkoa ennen meitä' (Porajärvi, eteläkarjala; KKS s.v. *netäli* 'viikko').
- (4) *Myö niitä oekeen tukistettiin* (Pohjois-Savon murteet; Latvala 1899, 49).

Suomen kielen kuvauksissa passiivi luokitellaan osaksi persoonajärjestelmää, ns. neljänneksi persoonaksi (alun perin Tuomikoski 1971). Passiivimuoto sisältää tunnuksen *-(T)TA-* ja refleksiivisestä taivutusaineksesta kehittyneen pääteaineksen *-Vn* (Hakulinen 1979, 239–243; passiivin tunnuksen vaihtelusta *Iso suomen kielioppi* 2004 eli tästä eteenpäin VISK § 110), joka voi puheessa edustua myös vokaaliloppuisena (ks. esimerkkiä 2). Erotukseksi muista, persoonissa taipuvista passiivirakenteista (esim. *te tulitte valituksi*), tällaista passiivista kutsutaan yksipersonaiseksi. Yksipersonaisen passiivin sisältävä lause on luontaisesti subjektiton, vaikka sen merkitykseen sisältyykin ihmistarkoitteinen tekijä, toimija tai muu osallistuja. Passiivilauseen totaaliobjekti on suomessa nominatiivissa tai

t-akkusatiivissa. Yksipersonaisen passiivin semanttisesta erityisluonteesta seuraa, että sitä muodostetaan vain sellaisista persoonissa taipuvista (transitiivisista ja intransitiivisista) verbeistä, jotka voivat saada ihmistarkoitteen perussubjektin. (VISK § 1315–1323, 1332–1346; passiivin nimityksistä Shore 1986, 15–17.)

Tyypillisesti passiivilauseen merkitys on monikollinen, eli kuvatus toiminnan suorittajaksi tulkitaan joukko tai osa jonkin joukon jäsenistä. Joukon jäsenten identiteetti jätetään syystä tai toisesta ilmaisematta, mutta useinkaan tekijäjoukko ei ole silti täysin tuntematon vaan kielenkäyttötilanteessa pääteltävissä tai ainakin paikannettavissa johonkin aikaan tai paikkaan. (Shore 1986, 46–49; Vilkuna 2000, 139.) Typologisesti suomen passiivi kuuluu ns. taka-alaistaviin passiiveihin. Sen tehtävänä on häivyttää teon suorittajan tai muun ihmistarkoitteen osallistujan identiteetti, mutta se ei varsinaisesti etualaista mitään toista lauseenjäsentä, vaikka lauseen alkuun voikin sijoittua objekti tai ajan tai paikan adverbiaali. (Kittilä 2000, 298; VISK § 1313, 1316; passiivin määritelmistä Helasvuo–Vilkuna 2008, 228–230; Kelomäki 2019, 112–114.)

Karjalan syntaksista ei ole olemassa yhtä kattavia deskriptiivisiä esityksiä kuin suomen. Myöskään karjalan passiivin semanttisia erityispiirteitä ei ole aiemmin selvitetty, vaan kuvauksissa on painottunut äänne- ja muoto-opillinen tarkastelu (kuitenkin Paa-janen 2009). Jos yksipersonainen passiivi mainitaan kielenkuvauksissa erillisenä finiitimuotonaan, sitä nimitetään yksinkertaisesti *passiiviksi*. Tavallisemmin se esitellään kuitenkin vain monikon 3. persoonan verbinmuotona (tarkemmin luvussa 3.2). Rakenteeltaan karjalan passiivi muistuttaa läheisesti suomen passiivia: sekin sisältää tunnuksen *-(T)TA-* ja sananloppuisen *n:n* ja vokaalin katoamisen kautta asuun *-h* (**hen*) päätyneen persoonapäätteen (Ojansuu 1918, 69, 134). TA-lauseen totaaliobjekti on myös karjalassa tyypillisesti nominatiivissa (Larjavaara 1990). Koska TA-muoto on karjalassa täysin syrjäyttänyt vanhemman, suomen *-vAt*-muotoa vastanneen persoonapäätteen, TA-muotoa käytetään karjalassa monikon 3. persoonan lauseissa yleisesti myös muun kuin ihmistarkoitteen perussubjektin kanssa (*lehmät šyvväh löböšieñie* 'lehmät syövät tatteja', KKS s.v. *löböšieni* 'tatti').

Koska karjalan syntaksia on ylipäättään tutkittu vasta vähän, tukeudun artikkelissani ensisijaisesti suomen kuvauserinteeseen ja ISK:ssa käytettyyn terminologiaan. ISK:ssa passiivin eriasuisista tunnuksista käytetään yhteisnimitystä TA (§ 110), mitä mukaillen kutsun tässä artikkelissa TA-muodoksi vertailun kohteena olevien kielten yksipersonaisia passiiveja. Oma äidinkieleni on suomi, mikä väistämättä vaikuttaa myös karjalasta tekemiini päätelmiin. Tiedostan kuitenkin, etteivät sisarkielen TA-lauseet täysin vastaa toisiaan ja että todennäköisesti karjalan TA-lauseiden merkitykseen sisältyy myös paljon sellaista, mitä ei vielä tunneta mutta mitä on aineistopohjaisen tutkimuksen avulla mahdollista tehdä näkyväksi.

Artikkelilla on kaksi tavoitetta: yhtäältä se pyrkii selvittämään, mitä aiemmissa suomen murteiden ja karjalan kuvauksissa on sanottu passiivilauseiden referenssistä, toisaalta se pyrkii kuvaamaan TA-lauseiden monikäyttöisyyttä yhdellä karjalan ja suomen rajamurrealueelta kotoisin olevalla puhujalla. Kyseinen puhuja eli vuoteen 1939 asti

Ilomantsin itäosissa, jossa puhuttiin karjalan ja itäisten savolaismurteiden rajamurteita. Sotien jälkeen puhuja muutti Ilomantsin länsiosiin, ja hänen 1960- ja 70-luvuilla äänitetyssä puheessaan yhdistyy sekä karjalan että suomen piirteitä. Tutkimukseni tarkoitus ei ole kuitenkaan luokitella idiolektissa esiintyviä piirteitä ”karjalaisiin” ja ”suomalaisiin” vaan kuvata, miten TA-lauseiden käyttöala varioi haastattelupuheessa ja minkälaiset kielipiilliset ja kontekstuaaliset tekijät niiden merkitykseen vaikuttavat. Artikkelini on osa laajempaa tutkimusta ja esimerkiksi TA-muodon ja muiden monikkomuotojen vaihtelua idiolektissa tarkastelen toisaalla.¹

Esittelen luvussa 2 Raja-Karjalan rajamurrealueen. Luvussa 3 käyn läpi aiempia passiivikuvauksia ja esitän näiden pohjalta verbin persoonataivutuksen itäisissä savolaismurteissa ja eteläkarjalassa. Luvussa 4 esittelen aineiston ja sen rajausperiaatteen ja luvussa 5 analysoin TA-lauseiden merkityksen rakentumista kontekstissaan. Lopussa kokoan yhteen keskeisimmät tulokset ja pohdin, millaisia jatkokysymyksiä ne herättävät.

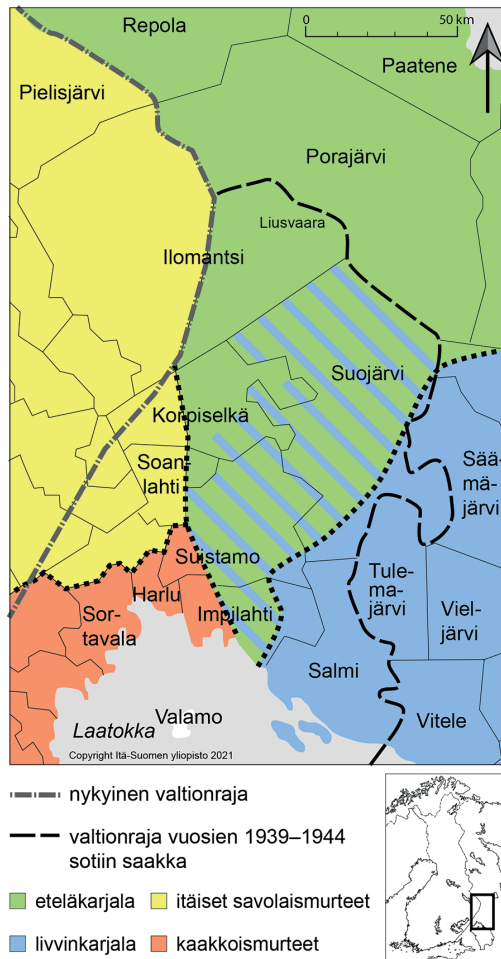
2 Raja-Karjalan rajamurrealue

Raja-Karjalalla tarkoitetaan Laatokan pohjoispuolista aluetta, joka oli osa Suomea vuosien 1939–1944 sotiin saakka ja jossa eli suurin osa maan karjalankielisestä väestöstä. Raja-Karjalaan kuuluivat Salmi, Suojärvi, Suistamo, Impilahti, Korpiselkä sekä Soanlahden ja Ilomantsin itäosat (ks. karttaa 1). Alueen historiaa, väestöä ja kieliä on käsitelty useissa viime vuosina ilmestyneissä kielitieteellisissä tutkimuksissa (mm. Uusitupa 2017, 68–74; Uusitupa–Koivisto–Palander 2017, 68–89; Koivisto 2018, 59–62), ja seuraavassa nostankin esiin vain seikkoja, joilla on erityistä merkitystä tämän tutkimuksen kannalta.

Raja-Karjala kuului samaan kieli- ja kulttuurialueeseen rajan itäpuolisten alueiden kanssa. Kahden puolen rajaa eli karjalaisia, joita yhdistivät karjalan kieli, ortodoksinen uskonto sekä moninaiset sosiaaliset ja taloudelliset siteet. Raja-Karjalassa asui lisäksi suomen murteiden puhujia, joita oli muuttanut etenkin alueen länsiosiin jo 1600-luvulta alkaen. Karjalankielisten kontaktit suomen kieleen (murteisiin ja yleiskieleen) ja suomalaiseen kulttuuriin lisääntyivät kuitenkin merkittävästi vasta 1900-luvulle tultaessa ja erityisesti Suomen itsenäistyttyä. Itsenäistyminen myös sulki rajan, mikä tarkoitti vuosisataisten rajanyliden yhteyksien katkeamista. (Uusitupa–Koivisto 2020, 163–167 ja siinä mainitut lähteet.)

Toisen maailmansodan jälkeen rajakarjalaiset asutettiin Itä- ja Pohjois-Suomeen. Vaikka asutussuunnitelmissa pyrittiin huomioimaan vanhat kyläyhteisöt, muutos vanhasta elinpiiristä luterilaisten suomen murteiden puhujien keskelle oli suuri. Ilomantsin rajakyläasukkaat siirtyivät pääosin kunnan länsiosiin. Heidän kohdallaan muutos aiempaan olikin ehkä pienempi kuin Raja-Karjalan itäosista muuttamaan joutuneille, koska Ilomantsissa oli jo olemassa perinne luterilaisten ja ortodoksien yhteiselolle. Koko

1 Kiitos *Sananjalan* arvioijille arvokkaista neuvoista ja muutosehdotuksista. Kiitos myös muille käsikirjoitustani kommentoineille ja passiivista kanssani keskustelleille. Tutkimus kuuluu Suomen Akatemian hankkeeseen ”Muutto ja kielellinen eriytyminen: karjala Tverissä ja Suomessa” (314848).

Kartta 1. Raja-Karjalan rajamurrealue.

karjalankieliselle siirtoväelle yhteinen vaikeus kuitenkin oli, ettei karjalaa virallisesti huomioitu, mikä johti monissa perheissä tietoiseen kielen piiloon painamiseen (Sarhimaa 2017, 116–129; Riionheimo–Palander 2020, 50–51).

Raja-Karjalassa puhuttiin kahta karjalan murretta, eteläkarjalaa ja livvinkarjalaa. Siirtymä kielimuodosta toiseen oli vähittäinen, ja alue muodostikin rajamurrealueen paitsi karjalan ja suomen myös karjalan eri murteiden välillä (viivoitettu alue kartassa 1). Ilo-mantsissa ja Venäjän-puoleisella Porajärvellä puhuttiin eteläkarjalaa, joka muodostaa vienalaismurteiden kanssa karjalan toisen päämurteen, varsinaiskarjalan, mutta jolla on yhteisiä piirteitä myös livvinkarjalan kanssa. Eteläkarjalalle ominaisia ovat muun muassa

klusiilien ja sibilanttien soinnillistuminen (*omilda miehildä, hillakkazin* 'hiljalleen'), konsonanttien liudentuminen (*mäni*), suhu-*s:n* ja dentaaliaffrikaatan *č* käyttö (*Himolaš* 'Himolassa', *tarviččou* 'tarvitsee'), adessiivin ja allatiivin sijasynekretismi (*semmosella joukolla* 'semmoiselle joukolle') sekä passiivin käyttö monikon 3. persoonan muotona (*pojat tuldi* 'pojat tulivat'). Ilomantsissa puhutut suomen murteet kuuluvat puolestaan itäisiin savolaismurteisiin, jotka muistuttavat äänne- ja muotopiirteiltään sydänsavolaisia murteita (Ilomantsin murteesta Riionheimo–Palander 2020, 38–44; myös Uusitupa ym. 2017, 85–89).

Palaan vertailemaan karjalaa ja savolaismurteita persoonataivutuksen osalta luvussa 3.3. Jo tässä kohden on kuitenkin syytä tähdentää, että Raja-Karjalassa kieli- ja murre-rajat olivat liukuvia ja että rajakarjalaismurteille oli muiden siirtymämurteiden tapaan ominaista suuri alueellinen ja puhujakohtainen vaihtelu (Koivisto 2018, 64–65, 69–74; Moshnikov 2021, erit. 250–255). Suomen itämurteet ja yleiskieli vaikuttivat Raja-Karjalan karjalaan jo ennen sotia, mutta arviot vaikutuksen voimakkuudesta vaihtelevat. Kontaktit suomeen lisääntyivät joka tapauksessa merkittävästi uusilla asuinsijoilla. Käytännössä sotia edeltävää ja sotien jälkeistä suomalaisvaikutusta on vaikea erottaa, koska rajakarjalaismurteita tallennettiin vasta 1960-luvulla. Tässä työssä en pyri määrittämään idiolektissa esiintyvien suomalaispiirteiden ikää. Aiemman tutkimuksen perusteella on kuitenkin syytä olettaa, että puhujan käyttämät suomen kieleen ja erityisesti savolaismurteisiin kuuluvat mutta eteläkarjalalle vieraat piirteet ovat ainakin osin jo sotia edeltäneiltä vuosikymmeniltä (esim. Turunen 1933, 1935).

3 Aiemmat kuvaukset

3.1 Passiivi suomen murteiden kuvauksissa

Suomessa passiivia käytetään puhekielessä yleisesti monikon 1. persoonan (M1) muotona yhdessä *me*-pronominin kanssa (ks. esimerkkiä 4). Verbialkuinen subjektipronominiton passiivilause on puolestaan vakiintunut puhujainklusiiviseen kehotuskäyttöön (*Käydään hei välillä kotona*). (VISK § 1315.) Molempien käyttötapojen juuret ovat alueurteissa. Passiivin arvellaan yleistyneen M1-muodoksi ensimmäisenä Pohjois-Savon alueella (Nirvi 1947, 37). Lauseopin arkiston (LA) aineistosta passiivia tarkastelleen Pertilän mukaan (2000, 116–130) passiivin M1-käyttö kuuluu erityisesti itä- ja hämäläismurteisiin, mutta sitä käytetään *mmV*-muodon rinnalla ainakin jossain määrin kaikissa muissakin murteissa lukuun ottamatta eteläpohjalaisia ja metsäsuomalaisia murteita. Passiivin käyttö M1-kehotuksissa tunnetaan sen sijaan niissäkin. Kehotuskäyttö lieneekin vanhempaa kuin passiivin muu M1-käyttö. (Nirvi 1947, 37, 40–41, 43; Leskinen 1970, 75.)

Kettusen (1940) kartasto antaa passiivin M1-käytöstä itämurteissa vielä jossain määrin suppeamman kuvan kuin muutaman vuosikymmenen nuorempaa murre-edustusta kuvastava LA. Kartastossa savolaismurteiden alueella Kainuussa ja Pohjois-Karjalan itäosissa sekä kaakkoismurteisiin kuuluvissa Sortavalan seudun välimurteissa käytetään

passiivin sijaan *mmA*-muotoa (mts. kartta 164). Myös M1- ja M2-muotoja savolaismurteissa tarkastellut Pölönen (1979, 34–35) toteaa, että *-mmA* on lähes yksinomaisen itäsavolaisen murrealueen itälaidalla eli Ilomantsin kaakkoiskylissä ja Korpi-selässä.

Passiivilla tunnetaan suomen murteissa käyttöä myös monikon 3. persoonan (M3) muotona, mutta tämä käyttö on M1-käyttöön verrattuna harvinaista ja kuuluu lähinnä Luoteis-Laatokan kaakkoismurteisiin ja Peräpohjan murteisiin (Pertilä 2000, 130 ja siinä mainitut lähteet) sekä kaakkoishämäläisiin murteisiin (Punttila 1988, 26). 1800-luvun murretutkimuksissa M3-käytöstä annetaan narratiiveihin sijoitettavia esimerkkejä myös muista murteista. Niissä ei kuitenkaan tavallisesti ole predikaatin edelle sijoitettavaa perussubjektia, mikä tekee niiden tulkinnan M3-muodoiksi jossain määrin tulkinnanvaraiseksi (5).

- (5) Menivät sitte kaikki kolme, *tultiin* tiähaaraan (Luoteis-Satakunta; Setälä 1883, 113).

Pertilän (2000, 132–135) tarkastelemassa LA:n aineistossa passiivia esiintyy M3-muotona hämäläis- ($f = 2$), peräpohjalais- ($f = 28$), savolais- ($f = 21$) ja kaakkoismurteissa ($f = 9$). Hämäläismurteiden esimerkit ovat Ylä-Satakunnasta (Ikaalinen) ja Kaakkois-Hämeestä (Askola), ja niissä molemmissa subjekti seuraa predikaattia. Peräpohjan esiintymät ovat Kemin murteistosta, savolaismurteiden esiintymät keskittyvät Pohjois-Karjalaan (erit. Ilomantsiin) ja kaakkoismurteiden esiintymät jakaantuvat varsinaisiin kaakkoismurteisiin (Lumivaara) ja Sortavalan seudun siirtymämurteisiin. (Mp.) Peräpohjan ja Sortavalan seudun murteissa käytön on arvioitu olevan vanha karjalaisuus (mm. Pääkkönen 1990, 145). Toisaalta on esitetty, että ainakin Peräpohjan murteissa passiivimuodon käytön laaja-alaistumista ovat voineet edistää karjalaisvaikutuksen ohella myös murteiden sisäisen äännekehitys ja alueen monikielisyys (Lindgren 1993, 87).

Tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavaa on, että Pertilän analysoimassa LA:n aineistossa passiivin käyttö M3-muotona keskittyy savolaismurteissa juuri Ilomantsiin. On kuitenkin syytä pitää mielessä, että tarkalleen ottaen vain kunnan länsiosat olivat suomenkielisiä ja itäosissa puhuttiin jo eteläkarjalaa. LA:n ilomantsilaispuhujakin on syntynyt Nehvonniemessä, vain muutaman kilometrin päässä Melaselän karjalaiskylästä, joka jäi sotien jälkeen rajan itäpuolelle ja jonka asukkaat asettuivat sotien jälkeen osin juuri Nehvonniemeen.² Kyseisellä puhujalla TA-asuinen M3-muoto onkin luontevaa tulkita karjalaisuudeksi eikä itäisten savolaismurteiden ominaispiirteeksi.³

- (6) *Ne* Korpselällä *käytih* aena (Ilomantsi; LA 7811/626; Pertilä 2000, 134).

Yksityiskohtaisimmat passiivilauseiden referenssiä koskevat huomiot löytyvät

2 Ilomantsin itäkylien savolaistumisesta on tosin merkintöjä jo sotia edeltäneiltä ajoilta. Turunen (1933, 50–51) esimerkiksi raportoi v. 1932 Melaselän ja Nehvonniemen naapurikylästä Mutalahdesta, että uusi maantie tulee tulevaisuudessa todennäköisesti täysin savolaistamaan reitille osuvan kylän karjalaismurteen.

3 LA:n metatiedoissa huomautetaan, että puhujan ”murteessa on huomattavasti karjalan kielen vaikutusta”.

Sireliukselta (1894). Sireliuksen mukaan kaakkoismurteisiin kuuluvassa Jääsken ja Kirvun murteessa ei ole lainkaan erillisiä M₁-muotoja, vaan monikon 1. persoonassa käytetään aina passiivia (mts. 106–107). Subjektittomatkin passiivilauseet saavat murteessa puhujainklusiivisen tulkinnan (7), tai ainakin ne vihjaavat, että puhuja on ollut puheena olevassa tilanteessa läsnä tai että hänellä on omakohtaista kokemusta puheena olevasta asiasta (mts. 107–108). Jos puhujan osallisuus halutaan poissulkea, murteessa on käytettävä monikon 3. persoonaa, jonka verbinmuoto voi murteessa olla myös yksiköllinen (8; mts. 108, 110).

(7) Ja ensimmäistä veljeskuntaa *kussuttii* (sukumme, kyläläiset, pitäjäläiset) pekkalaisiks.

(8) *Pittääks ne Helsingiss niitä jääskeläisiä esliinoi?* (Sirelius 1894, 107, 110.)

Passiivin ja monikon 3. persoonan klusiivisuuteen perustuva ero on pantu merkille myös muissa murteissa (Keski-Suomen savolaismurteista Peltonen 1965, 76–81; yleisesti Posio–Vilkuna 2013). Monikon 3. persoona on lähtökohtaisesti puhujaeksklusiivinen aina, käyttipä puhuja sitä sitten spesifisti tietystä joukosta tai referentiaalisena impersonaalina (R-impersonaalina) ihmisjoukosta, jonka tarkka kokoonpano jää kontekstissaan avoimeksi (Siewierska–Papastathi 2011, 577–578; Posio–Vilkuna 2013, 180–181). Sen sijaan passiivilauseen viittausala on laajempi ja vaihtelee vapaammin tilanne- ja osin myös murrekohtaisesti. Useimmissa murteissa passiivi saa lähtökohtaisesti puhujainklusiivisen tulkinnan (Posio–Vilkuna 2013, 215–216), ja esimerkiksi verbialkuinen passiivilause tulkitaan puhujainklusiivisena kehotuksena myös yleiskielessä (mm. Makkonen–Craig 2005, 44–46). Kuitenkin myös passiivilause voi sulkea puhujan viittausalansa ulkopuolelle (esim. Shore 1986, 27–29; Helasvuo 2006, 237–238). Passiivilauseen referenssi voi myös vaihdella samassakin tekstikontekstissa, ja vaihtelulla voidaan osoittaa eri ryhmien välistä kontrastia (Helasvuo 2006, 252–253; Posio–Vilkuna 2013, 193–195).

Puhujainklusiivisen ja -eksklusiivisen tulkinnan lisäksi passiivilause voi olla klusiivisuudeltaan myös melko neutraali, jolloin se ei suoraan ota kantaa, sisältyykö puhuja viittausalaan vai ei. Neutraali käyttö on tyypillistä murrehaastattelussa erityisesti vanhoista tavoista kerrottaessa (Peltonen 1965, 44–45; Posio–Vilkuna 2013, 192–193). Tällaisella käytöllä on yhtymäkohtia myös murrepuheen avoimiin Y₂-viittauksiin, jotka nekään eivät lähtökohtaisesti ilmaise puhujainklusiivisuutta tai -eksklusiivisuutta (Uusitupa 2017; Forsberg–Uusitupa 2020).

3.2 Passiivi karjalan kuvauksissa

Keskeisin suomen ja karjalan persoonajärjestelmien ero siis on, ettei karjalassa ole *vAt*-muodon vastinetta vaan M₃-muotona käytetään TA-muotoa (Genetz 1880, 212; 1884, 169). Tässä suhteessa karjala eroaa myös vepsästä, jossa monikon 3. persoonassa vaihtelevat murteittain ja osin aikamuodoittain *-ba(d)*-muoto ja TA-muoto (Savijärvi 1990, 160). Passiivin käyttö M₃-muotona tunnetaan itämerensuomalaisista kielistä myös vatjassa, inkeroisessa ja lyydissä, ja sitä on pidetty yleisesti venäjän vaikutuksena (Nirvi 1947,

5–11, 17–18). Venäjässäkin M₃-muoto ja impersonaalisesti käytetty verbinmuoto ovat nimittäin samanasuisia, vaikkakin venäjässä M₃-muodolle on kehittynyt impersonaalista käyttöä, kun taas itämerensuomalaisissa kielissä alun perin impersonaalisessa käytössä ollut verbinmuoto on yleistetty M₃-muodoksi (mts. 7). Maailman kielissä impersonaalista käyttöä on useimmiten kehittynyt persoonanmerkitsimistä juuri monikon 3. persoonalle (Siewierska 2004, 211). Karjalan kannalta kiinnostavaa on, että Euroopassa puhuttavia kieliä vertailevan tutkimuksen mukaan M₃-lauseiden impersonaalinen käyttö on verrattain yleistä juuri venäjässä (Siewierska–Papastathi 2011, 590, 592). Myös suomen murteissa M₃:n impersonaalista käyttöä on pidetty ensisijaisesti itäisenä piirteenä (Posio–Vilkuna 2013, 178).

Karjalan kuvauksissa verbin finiittimuotoja ei aina jaeta pääluokkiin vaan TA-muotoa voidaan käsitellä yksin monikon 3. persoonan yhteydessä. Pääluokkajako esitellään kuitenkin Virossa julkaistussa Valdain karjalan kieliopissa (Palmeos 1962, 54, 63) ja Suomessa julkaistuissa eteläkarjalan (Ahtia 2014) ja livvinkarjalan kieliopissa (Pyöli 2012).⁴ Viimeksi mainitun mukaan aktiivilauseessa tekijä ilmoitetaan tarkasti (9) mutta passiivilauseessa (10) tekijä jää tuntemattomaksi (mts. 72). Esimerkkejä tarkastellessa huomaa, että erottelu perustuu pohjimmiltaan lauseen subjettiin: M₃-lauseissa on aina subjekti-NP, kun taas passiivilauseet ovat aina subjektittomia. Esimerkeissä 9 ja 10 on molemmissa sama TA-muotoinen predikaatti *kuunnellah*.

- (9) *Nuoret* puaksuh *kuunnellah* heijän muuzikkua ’nuoret kuuntelevat usein heidän musiikkiaan.’
- (10) Heijän muuzikkua puaksuh *kuunnellah* ’heidän musiikkiaan kuunnellaan paljon.’ (Pyöli 2012, 72–73.)

Jako ilmisubjektin sisältäviin M₃-lauseisiin ja subjektittomiin yleistyksen esittäviin lauseisiin esitellään myös tuoreimmista vianan- (Zaikov 2013, 171) ja tverinkarjalan (Novak 2020, 92) kieliopissa. Käytännössä ”tuntemattomaan tekijään” viittaavien passiivilauseiden ja ”tarkasti” viittaavien M₃-lauseiden erottaminen subjektikriteerin perusteella on kuitenkin mahdotonta (myös Uusitupa 2017, 26–26). Kolmannen persoonan viittaukset ovat puheessa usein anaforisia, jolloin niiden viittauskohde löytyy edeltävästä puheesta tai tilannekontekstista, vaikkeivät ne sisältäisikään ilmisubjektia. Tulkinta anaforisiksi tai avoimeksi tapahtuu aina kontekstissaan. Toisaalta, kuten tulen luvussa 5 osoittamaan, subjektittoman ja merkitykseltään impersonaalisen TA-lauseen tekijäkään ei ole aina täysin tuntematon, vaan konteksti voi sisältää erilaisia vihjeitä, jotka rajaavat potentiaalisten viittauksen kohteena olevien joukkoa. Huomattava on lisäksi, että murrehaastattelun kaltaisissa tilanteissa, joissa puhuja voi käyttää ilman keskeytysvaaraa polveileviakin puheenvuoroja, kolmaspersoonaisen viittauksen kohde voi hämärtyä ja jäädä varsinkin äänitteitä jälkikäteen kuuntelevalle epäselväksi. Lisäksi monikkomuotojen merkitykseen

⁴ Kuten Ahtian muutkin karjalan kieliopit, myös hänen lauseoppinsa on alun perin kirjoitettu jo 1930-luvulla.

sisältyy usein luontaisesti tiettyä epämääräisyyttä. Monikollinen viittaus ei ainutkertaisten tapahtumien kuvauksissakaan aina yksiselitteisesti kerro, keistä tarkalleen ottaen on kyse tai tarkoittaako puhuja vain osaa puheena olevan joukon jäsenistä (Borthen 2010, 1811; Posio–Vilkuna 2013, 182–183).

3.3 Persoonataivutus itäisissä savolaismurteissa ja eteläkarjalassa

Taulukot 1 ja 2 esittävät verbintaivutuksen Pohjois-Karjalan savolaismurteissa ja varsinaiskarjalan etelämurteessa. Merkittävimmät erot löytyvät 3. persoonasta, kun taas 1. ja 2. persoonan muodot ovat lähes identtiset lukuun ottamatta sitä, että muiden savolaismurteiden tapaan Pohjois-Karjalan murteissakin voidaan käyttää monikon 1. persoonassa *-mmA*-muodon rinnalla TA-muotoa (Turunen 1956, 21). Tutkimuskohteena oleva puhuja on kuitenkin elänyt suurimman osan elämästään aivan Ilomantsin itäosissa, joissa M1-muotojen valtaedustus on säilynyt pisimpään *-mmA*-asuisena (Pölönen 1979, 34).

Taulukko 1. Persoonataivutus itäisissä savolaismurteissa (muokattu Kettunen 1940, kartta 101; Turunen 1956, 86; 1959, 290–291).

	tuuvva^k		sannoo^k	
	PREESENS		PREESENS	
1.	<i>tuon</i>	<i>tuomma ~ tuuvvaa(n)</i>	<i>sanon</i>	<i>sanomma ~ sanotaa(n)</i>
2.	<i>tuot</i>	<i>tuotta</i>	<i>sanot</i>	<i>sanotta</i>
3.	<i>tuo(pi)</i>	<i>tuovat ~ tuo(pi)</i>	<i>sannoo</i>	<i>sannoot ~ sannoo</i>
4.	<i>tuuvvaa(n)</i>		<i>sanotaa(n)</i>	
	IMPERFEKTI		IMPERFEKTI	
1.	<i>toin</i>	<i>toimma ~ tuotii(n)</i>	<i>sano'n ~ sanoñ</i>	<i>sano'mma ~ sanottii(n)</i>
2.	<i>toit</i>	<i>toitta</i>	<i>sano't ~ sanot'</i>	<i>sano'tta ~ sanoja</i>
3.	<i>toi</i>	<i>toivat ~ toi</i>	<i>sano</i>	<i>sanovat ~ sano</i>
4.	<i>tuotii(n)</i>		<i>sanottii(n)</i>	

Taulukko 2. Persoonataivutus eteläkarjalassa (muokattu Uusitupa 2017, 25; Bubrih-Beljakov–Punžina 1997, kartat 143, 145 ja 147).

	tuuva		sanuo	
	PREESENS		PREESENS	
1.	<i>tuon</i>	<i>tuomma</i>	<i>sanon</i>	<i>sanomma</i>
2.	<i>tuot</i>	<i>tuotta</i>	<i>sanot</i>	<i>sanotta</i>
3.	<i>tuou ~ tuo(pi)</i>	<i>tuuvah ~ tuou</i>	<i>sanou</i>	<i>sanotah ~ sanou</i>
4.	<i>tuuvah</i>		<i>sanotah</i>	
	IMPERFEKTI		IMPERFEKTI	
1.	<i>toin</i>	<i>toimma</i>	<i>sanoin</i>	<i>sanoma ~ sanoimma</i>
2.	<i>toit</i>	<i>toitta</i>	<i>sanoit</i>	<i>sanoja ~ sanoitta</i>
3.	<i>toi</i>	<i>tuodih ~ tuodii ~ toi</i>	<i>sano</i>	<i>sanottih ~ sanottii ~sano</i>
4.	<i>tuodih ~ tuodii</i>		<i>sanottih ~ sanottii</i>	

Äännepiirteiltään Pohjois-Karjalan murteet muistuttavat läheisesti Pohjois-Savossa puhuttuja sydänsavolaisia murteita (Turunen 1959, 308–310). Persoonataivutuksen osalta itäiset ja sydänsavolaiset murteet eroavat kuitenkin siinä, että kun sydänsavolaisissa murteissa M₃-muodot ovat tyyppiä *antaavat ~ antaavatte(n)*, idempänä käytetään tyyppiä *antaat* (Kettunen 1940, kartta 103; Turunen 1959, 311). Eteläkarjalassa M₃-muotona käytetään puolestaan TA-muotoa kuten muissakin karjalan murteissa. Sekä savolaismurteissa että eteläkarjalassa M₃-lauseen predikaatti voi olla myös yksiköllinen. Savolaismurteissa – ja oikeastaan kaikissa muissakin murteissa lounais-, peräpohjalais- ja kaakkoismurteita lukuun ottamatta – inkongruenssi on jopa vallitseva edustus (Karlsson 1966, 20–21). Karjalassa Y₃-muodon käyttö kuuluu Genetzin (1880, 212) mukaan erityisesti varsinais-karjalaan; Nirvi (1947, 21–22) puolestaan pitää käyttöä lähinnä vain suomen murteiden läheisyydessä puhuttavissa karjalan murteissa tavattavana suomalaisvaikutuksena.

4 Ilomantsilaisaineisto ja aineiston rajaus

Olen kerännyt aineistoni yhdeltä ilomantsilaispuhujalta. Kyseinen puhuja, jota kutsun tästä eteenpäin Akuliinaksi, on syntynyt Porajärvellä v. 1900 ja muuttanut Ilomantsin Liusvaaraan 17-vuotiaana mentyään naimisiin liusvaaralaisen miehen kanssa (ks. karttaa 1). Akuliina eli sotiin saakka Liusvaarassa ja asettui sen jälkeen perheineen Ilomantsin länsiosissa sijaitsevaan Lammassaareen. Haastattelujen tekohetkellä 1960- ja 70-luvuilla Akuliina asui Ilomantsin kirkonkylällä.

Ilomantsin ja Porajärven välisen rajan molemmin puolin eli 1900-luvun alussa eteläkarjalaa puhunutta ortodoksiväestöä. Rajan yli kuljettiin kausitöissä, käytiin kauppa ja

solmittiin avioliittoja, ja myös Akuliina tutustui tulevaan puolisoonsa, kun tämä oli savotta-töissä Porajärvellä. Akuliinan äidinkieli on eteläkarjala, mutta hänen arkistoon tallennetussa puheessaan on myös savolaismurteiden ja muun suomen piirteitä, mikä käy ilmi myös hänen tavassaan käyttää verbin finiittimuotoja.

Haastateltavana Akuliina on poikkeuksellisen taidokas ja selväsanainen kertoja. Akuliinaa haastateltiinkin useita kertoja kahdella eri vuosikymmenellä, ja Raja-Karjalan korpus sisältää hänen puhettaan reilut 7 tuntia, jonka olen kokonaisuudessaan käynyt läpi tutkimusta varten. Syntaksin tutkijalle Akuliinan äänitteistä tekee kiinnostavia se, että ne ovat sisällöltään poikkeuksellisen vaihtelevia. Vaikka Akuliinaltakin on kysely vanhoista perinteistä, hänen kertomuksissaan keskeiseen rooliin nousevat perhe ja erityisesti hänen puolisonsa Ontrei. Näin ollen kerronta ei kulje vain yleisellä tasolla vaan sisältää myös runsaasti ainutkertaisten tapahtumien kuvauksia ja kertomusten henkilöiden referointia. Akuliinaa haastattelivat eri kerroilla osin samat haastattelijat, mikä kuuluu äänitteillä tuttavallisuutena ja luottamuksellisuutena.

Vaikka aineiston koko mahdollistaakin monien kielenpiirteiden yksityiskohtaisen tarkastelun Akuliinan puheessa, idiolektin ominaispiirteitä tai siinä esiintyvää vaihtelua ei voi yleistää kaikkia rajakarjalaispuhujia koskevaksi. Oletettavaa on, että Ilomantsissa puhuttu karjala sisälsi jo ennen sotia enemmän vaikutteita savolaismurteista ja muusta suomesta kuin Raja-Karjalan itäosissa puhuttu karjala (Moshnikov 2021, 221–222). Toisaalta Akuliina oli kotipaikkakunnallaan tunnettu karjalan kielen taitaja ja tottunut esiintymään karjalaksi (Riionheimo–Palander 2020, 50), millä on voinut olla vaikutusta haastattelujen luonteeseen ja niissä käytettyyn kieleen. Nämä seikat on syytä pitää mielessä, vaikkei niillä ole suoraa vaikutusta tämän tutkimuksen tavoitteisiin. Tarkoitukseni on selvittää TA-lauseiden käyttöä yhdessä idiolektissa; karjalan TA-lauseita koskevien yleistysten aika on myöhemmin.

Olen kerännyt Akuliinan puheesta kaikki (henkilöviitteiset ja ei-henkilöviitteiset) TA-muodon, *-mmA*-muodon, *-vAt* ~ *-Vt*-muodon ja M3-muotona käytetyn Y3-muodon sisältävät lauseet.⁵ Yhteensä aineisto sisältää 2 983 lausetta esiintymiskonteksteineen (taulukko 3).

Taulukko 3. Tutkimusaineiston koostumus.

Lauseen finiittiverbi	Lukumäärä
TA-muoto	1 591
<i>-mmA</i> -muoto	798
<i>-vAt</i> ~ <i>-Vt</i> -muoto	16
Y3-muoto	578
Yhteensä	2 983

5 Olen kerännyt haastatteluista kaikki sellaiset Y3-predikaatilliset lauseet, joissa on monikollinen perussubjekti.

Taulukko 4. TA-lauseiden ryhmittely subjektin ja puhujainklusiivisuuden perusteella.

TA-lauseet	Yht.
1) subjektittomat viittausaltaan neutraalit TA-lauseet a) <i>ja siitä vaam pannah vaan se kuori taputetah hyvin, näin_ikänää, ohkaseksi.</i> 'ja siitä vaan pannaan, se kuori taputetaan hyvin, näin ikään, ohueksi'	295
2) pronominisubjektilliset puhujainklusiiviset TA-lauseet b) <i>niim myö kuivattih niitä siivottih hyvin ja pestiij</i> 'niin me kuivasimme niitä (kaloja), perkasimme hyvin ja pesimme'	82
3) subjektittomat puhujainklusiiviset TA-lauseet c) <i>myö olimma yhdessä tuvassa toistakymmentä vuott_ennen kun šuatii meillä kumpasillai talot</i> 'asuimme (toisen perheen kanssa) samassa tuvassa toistakymmentä vuotta, ennen kuin saatiin meille molemmille (omat) talot'	147
4) ilmisubjektilliset puhujaeksklusiiviset TA-lauseet d) <i>ne oltih kuus vuotta ennen ku lähettih.</i> 'ne (tietyt naapurit) olivat kuusi vuotta ennen kuin lähtivät'	407
5) subjektittomat puhujaeksklusiiviset TA-lauseet e) <i>sitten oli oikem mukava talo oikei hyvä talo meilä šattu. meitä hyvin koheltii ja meillä nii hyviv vaatett_annettii ja kenkät uuet annettih ja,</i> 'sitten oli oikein mukava talo, oikein hyvä talo meille (evakossa) sattui. meitä hyvin kohdeltiin ja meille niin hyvää vaatetta annettiin ja kengät uudet annettiin'	660
Yhteensä	1 591

Viittaussuhteiden tarkastelun kannalta taulukon 3 luokittelu tarjoaa vasta tutkimuksen lähtökohdan. Kaikkia taulukossa esiteltyjä finiittimuotoja voidaan nimittäin käyttää sekä lauseissa, joilla viitataan kontekstissa tiettyihin henkilöihin, että lauseissa, joilla viitataan vain löyhästi rajattuun joukkoon tai osaan sen jäsenistä. Lisäksi aineiston TA-lauseet jakaantuvat edelleen alaryhmiin, koska Akuliina käyttää passiivia paitsi R-impersonaalina myös karjalan mukaisena M₃-muotona ja savolaismurteiden mukaisena M₁-muotona. Kahteen viimeksi mainittuun ryhmään voi sisältyä tai olla sisältymättä subjekti-NP.

Olen luokitellut kaikki aineiston 2 983 lausetta taulukko-ohjelmassa eri ryhmiin sen mukaan, millaisessa asussa lauseen finiittiverbi on, sisältääkö lause ilmisubjektin ja millaiseen joukkoon tai joukon osaan lauseella viitataan. Viittaussuhde voi olla myös monitulkintainen. Tämän analyysin pohjalta olen jakanut aineiston 1 591 TA-lauseetta viiteen ryhmään sen mukaan, onko kyseessä klusiivisuuden suhteen lähinnä neutraali TA-lause, joka ei suoraan ilmaise, kuuluuko puhuja itse viittauksen alaan vai ei (ryhmä 1), vai onko kyseessä puhujainklusiivinen tai -eksklusiivinen TA-lause (ryhmät 2–5). Puhujainklusiiviset ja -eksklusiiviset lauseet olen jakanut edelleen kahtia sen mukaan, sisältävätkö ne

ilmisubjektin vai eivät. Taulukossa 4 on esitelty kustakin ryhmästä mahdollisimman selvä-tulkintainen esimerkki, mutta selvien tapausten väliin jää erilaisia tulkinnaltaan vaikeampia rajatapauksia, joista annan joitakin esimerkkejä luvussa 5. Erityisesti ryhmät 1 ja 4 eli neutraalit TA-lauseet ja pronominisubjektittomat puhujainklusiiviset lauseet limittyvät. Toisaalta ryhmä 5 eli ilmisubjektittomat puhujaeksklusiiviset TA-lauseet sisältävät koko joukon erilaisia käyttöjä, joilla voidaan puhua sekä tietyistä henkilöistä että sumeasti 'muista'. Olennaisinta taulukossa 4 ovatkin ryhmien suhteelliset kokoerot eivätkä niinkään tarkat lukumäärät.

Taulukosta 4 näkyy, että kaksi kolmasosaa (67 %) Akuliinan käyttämistä TA-lauseista on merkitykseltään puhujaeksklusiivisia. Akuliinan TA-lauseille on siis tyypillistä, että niillä puhutaan ihmisjoukosta, johon hän itse ei lukeudu. Jos taas taulukkojen 3 ja 4 tietoja yhdistelee, Akuliinan verbintaivutuksesta voi tehdä seuraavia päätelmiä (ks. taulukkoa 5). M1-lauseissa Akuliina suosii *-mmA*-muotoa ($f = 798$), mutta TA-muodon sisältävätkään puhujainklusiiviset lauseet eivät ole aivan harvinaisia ($f = 229$). M3-lauseissa ylivoimaisesti yleisin finiittimuoto on TA ($f = 1\ 067$), mutta myös Y3-muoto esiintyy 578 lauseessa. Sen sijaan *-vAt ~ -Vt* on idiolektissa harvinaisen ($f = 16$). Eri monikkomuotojen variaatiota tarkastelen kuitenkin toisaalla. Samoin TA-lauseiden muu kuin henkilöviitteinen käyttö on rajattu tämän artikkelin ulkopuolelle.

Taulukko 5. Eri verbimuotojen osuudet aineiston M1- ja M3-lauseissa.

M1-lauseet (n = 1 027)	
<i>-mmA</i> -muoto	78 %
TA-muoto	22 %
<hr/>	
M3-lauseet (n = 1 661)	
TA-muoto	64 %
Y3-muoto	35 %
<i>-vAt ~ -Vt</i> -muoto	1 %

Seuraavaksi siirryn analysoimaan, keistä aineiston TA-lauseilla oikein puhutaan. Kiinnitän huomiota erityisesti siihen, millaiset syntaktiset, semanttiset ja kontekstuaaliset tekijät TA-lauseen merkitykseen vaikuttavat. Kuten käy ilmi, TA-lauseen viittauspotentiaali on avoin hyvin erilaisille tulkinnoille. Lauseet saavat merkityksensä vasta puhetilanteessa, ja silloinkin ne voivat mahdollistaa samanaikaisesti eri tulkintoja.

5 TA-lauseen merkitys ja kontekstuaalinen tulkinta

5.1 Neutraalit tavankuvaukset

Neutraalit TA-lauseet muistuttavat lähimmin suomen prototyyppeisiä passiivilauseita: ne ovat aina subjektittomia, ne voivat sisältää lauseenalkuisen objektin tai adverbiaalinen ja niiden ilmaiseman toiminnan ihmisviitteiseksi osallistujaksi hahmottuu yleisesti ihmiset. Aineistossa neutraalit TA-lauseet kuvaavat habituaalista tai toistuvaa toimintaa. Kuvauksessa keskeistä ei niinkään ole se, kuka tarkalleen ottaen on toiminnan suorittaja tai milloin toiminta tapahtuu, vaan se, mitä tehdään ja miten toiminta etenee. Erityisen ilmeistä tämä on vanhojen työtapojen ja perinteiden kuvauksissa, joita haastattelut sisältävät jo tekstilajinsa puolesta paljon (myös Posio–Vilkuna 2013, 192–193). Tällaisissa monivaiheisen toiminnan kuvauksissa TA-lauseet usein ketjuuntuvat.

- (11) H: no mite se kukko luajitah?
 A: kalakukkogo? kalaku- [naurahdus] kalakukkohan_o helppo tehdä.
 kato, kui ni, taikinaassa niinkul leipätaigina, kuuna, juuri ja šiitä *vastatah*
 ja, *kohotetah* še ihan, taikina še kohoo taikina, ja sitä pöyväällä *leivotah*,
 [tekstiä poistettu] ja siitä vaam *pannah* vaan se kuori *taputetah* hyvin,
 näin_ ikänää, ohkaseksi. sih *pannaa* jos on, ihan suolomatoin kala ni
 sih *pistetäh* šuola, meära, semmoñi jotta näköhään nyt sen minkä kukko
 tarviččou. ja siitä *pistetäh* siih voita, *yhissetäh*, kiinni *lyyvää*, *taputellaa* ja,
 ei ku lapiolla uunii. (3703:1a)

Esimerkissä tärkeää on tieto tekstilajista ja puhetilanteen luonteesta. Haastatteluissa tavataan kysellä vanhoista asioista yleisellä tasolla. Tähän ohjaa myös haastattelijan TA-muotoinen kysymys. Vastaus sisältää yhden nollasubjekttilauseen (*näköhään nyt sen minkä kukko tarviččou* 'tarvitsee'), mutta varsinaiset agenttiivista toimijaa edellyttävät työvaiheet esitetään TA-lauseilla. Monivaiheisen toiminnan kuvauksissa TA-lauseet toimittavatkin hyvin samanlaista tehtävää kuin avoin yksikön 2. persoona karjalassa ja inkerinsuomessa (Uusitupa 2017, 210–213; Forsberg–Uusitupa 2020, 23). TA-lauseita yhdistää yksiköllisiin avoimiin viittauskeinoinhin myös se, etteivät ne avoimen yksikön 2. persoonan tai nolla-persoonan tavoin lähtökohtaisesti sisällytä puhujaa viittausalaansa tai sulje puhujaa sen ulkopuolelle vaan että niiden merkitys täsmentyy tältäkin osin vasta kontekstissa.

Aikamuodoltaan esimerkin 11 kaltaiset kuvaukset voivat kulkea joko imperfektissä tai preesensissä. Preesensmuotoisuus antaa kuvaukselle ohjemaisten sävyn varsinkin silloin, kun puheena olevan askareen suorittamiseen olisi olemassa edellytykset myös puhehetkellä. Imperfekti on kuitenkin aineiston selvästi hallitseva aikamuoto: kaikista TA-lauseista 78 % on imperfektissä, 13 % preesensissä, 4 % perfektissä ja 5 % pluskvamperfektissä. Samoin neutraaleista TA-lauseista noin neljä viidestä on imperfektissä ja viidennes preesensissä. Valtaosa aineiston TA-lauseista esiintyy siis menneen ajan aikamuodoissa, mikä on tyypillistä murrehaastatteluaineistoille yleisemminkin (Laitinen 1992, 35).

Vaikka neutraalit TA-lauseet eivät ota suoraan kantaa, lukeutuuko puhuja puheena olevaan joukkoon, monissa tapauksissa puhujainklusiivinen tulkinta olisi toisena

vaihtoehtona mahdollinen (myös Karvinen 1983, 40; Shore 1986, 33; VISK § 1326; Posio–Vilkuna 2013, 221). Jonkin tavan yksityiskohtaisen selostamisen voi nimittäin päätellä edellyttävän perehtyneisyyttä, joka on seurausta ainakin jonkinasteisesta osallisuudesta. Omakohtaisuutta ei kuitenkaan kielennetä kieliopin tasolla, koska esimerkin 11 kaltaisissa työnkuvauksissa keskeistä on toiminnan tapa ja sen muuttumattomuus suorittajasta riippumatta.

Työvaiheiden kuvaamisen ohella toinen tyypillinen neutraalien TA-lauseiden tehtävä aineistossa on selittää tai täsmentää edellä sanottua (myös Peltonen 1965, 44–48). Tällaiset parenteettiset, ympäröivästä kerronnasta irralliset lisäykset voivat esimerkiksi selittää jotakin vanhaa tapaa tai käyttäytymismallia, jonka puhuja arvio haastattelijalle vieraaksi (parenteesien tehtävistä yleisesti Duvallon–Routarinne 2001). Oman ryhmänsä muodostavat kommunikaatioverbin sisältävät tapaukset, joilla selitetään jokin nimi tai murrenana (12).

- (12) [Ennen vanhaan ei eletty yltäkylläisyydessä:] siitä, sanoo, ”pane äiti vaikka tuoh pikkušen šokeripeskue ni kun šuapi”, **hienoo sokerii peskuks sanottii**. ”pane äiti tuoh, laita tuoh leiväm piäle vaikka s-, pikkuñ hivauta šokeripeskuo.” (12071:1b)

Kuiri (1984, 108–110) on referointia käsittelevässä väitöskirjassaan sivunnut esimerkin 12 kaltaisia metakielellisiä konstruktioita Pohjois-Karjalan ja Kainuun murteissa. Kuirin (mp.) esimerkeissä vaihtelevat TA-muoto (*sitä kostoks **sanottii** sitä pellavakankasta*) ja M₃-muodot (***sanovat** sitä Puhu-Hirvoseks; **ne sanno** vuotoksi sitä*). Ero muodossa osoittaa siis savolaismurteissa (ja muussa suomessa) eron myös merkityksessä. Koska Akuliinalla TA-muoto on kuitenkin myös M₃-muoto, hänellä ilmauksen muoto ei vielä ilman kontekstia kerro, kenen puhettavasta on kyse. Esimerkin 12 kaltaisissa tapauksissa luontevin tulkinta kuitenkin on, että imperfektissä oleva TA-lause kertoo entisaikaan yleisesti käytössä olleesta murrenana, minkä takia käyttäjiä ei ole tarve yksilöidä tarkemmin. Aikamuodon lisäksi neutraalin TA-lauseen viittausalaa voi rajata adverbiaali, joka sijoittaa kuvatun toiminnan löyhästi johonkin aikaan tai paikkaan. Tällaisina puiteadverbiaaleina käytetään aineistossa muun muassa ajanilmauksia *ennen ja mejän nuoren ollessa* ’meidän nuoruudessamme’ sekä paikanilmauksia *mejän puolella* (rajaa) ja *mejän kodikylässä* (passiivilauseiden puiteadverbiaaleista myös Shore 1986, 46–49; VISK § 1328).

Yhteistä esimerkeille 11 ja 12 on, että niissä TA-lauseen ilmaiseman toiminnan suorittajaksi hahmottuvat melko laajasti ihmiset. Esimerkissä 12 toiminta paikantuu menneisyyteen verbin aikamuodolla. Esimerkissä 11 työnkuvaus saa puolestaan ohjelmaisen tulkinnan preesensmuotoisuutensa, kysymyksen muotoilun ja puhetilannetta koskevan tiedon perusteella. Viittausuhteiden kannalta keskeistä on, etteivät edellä esitetyt TA-lauseet ota selvästi kantaa siihen, lukeutuuko Akuliina itse puheenalaiseen joukkoon vai ei, vaikka puhujainklusiivinen tulkinta olisi molemmissa esimerkeissä toinen mahdollinen vaihtoehto.

5.2 Toiminnan omakohtaisuus

TA-lauseen tulkinta puhujainklusiiviseksi on aineistossa selvästi harvinaisempaa kuin TA-lauseen tulkinta puhujaeksklusiiviseksi ja jonkin verran harvinaisempaa kuin TA-lauseen tulkinta klusiivisuudeltaan neutraaliksi. Puhujainklusiiviset TA-lauseet sisällyttävät viittauksen alaan Akuliinan itsensä tai referointitapauksissa referoinnin kohteena olevan henkilön. Kontekstissaan avoimeksi voi kuitenkin näissäkin tapauksissa jäädä, keitä muita kuin Akuliinaa tai referoitua kolmatta osapuolta sanottu koskee. Erona neutraaleihin tapauksiin on myös se, että kun neutraali tulkinta näyttää liittyvän aivan tiettyihin määräkonteksteihin (tavankuvauksiin ja parenteettisiin selityksiin), puhujainklusiiviseen tulkintaan voivat ohjata monenlaiset syntaktiset, semanttiset ja kontekstuaaliset vihjeet. Puhujainklusiivisten TA-lauseiden ryhmä sisältää myös joukon monitulkintaisia tapauksia, joihin palaan luvun lopussa.

TA-lause on tietenkin selvää tulkita puhujainklusiiviseksi silloin, kun lause sisältää subjektipronominin *myö* tai kun subjektittomat TA-lauseet seuraavat referentiaalisena ketjuna *myö*-subjektillista TA-lausetta (ks. esimerkkiä b taulukossa 4). Niin ikään puhujainklusiivinen tulkinta voi olla luonteva, kun subjektittoman TA-lauseen välittömässä läheisyydessä on eksplisiittisiä monikon 1. persoonan viittauksia, tavallisimmin *-mmA*-verbinmuotoja (ks. esimerkkiä c taulukossa 4). Syntaktisena vihjeenä voi toimia myös verbialkuisuus. Kuten suomessa myös Akuliinan puheessa verbialkuinen TA-lause voi toimia puhujainklusiivisena kehotuksena. Tällaiset kehotukset sijoittuvat aineistossa aina referaatteihin, mikä on tyypillistä murrehaastatteluiden direktiiveille yleisemminkin (Laitinen 1992, 35; Forsberg–Uusitupa 2020, 14). Esimerkissä 13 Akuliina referoi aviomiestään (*meijän pappa*), joka on siis lausuman esittäväenä kertomuksen henkilönä myös yksi kehotetun toiminnan suorittajista.

- (13) [Kaksi nuorta poikaa on kadonnut. Puhujan mies lähtee auttamaan etsinnöissä] ja meijäm pappa joutu [sai itsensä lähtökuntoon] kenġät pañi jalkaaj ja läks šinne, lammila, kanša. **jotta katellah mitä täšš_on tapahtunut.** (503:1a)

Niin ikään kieliopillisena vihjeenä voi toimia aikamuoto. Perfektimuotoinen TA-lause voi nimittäin päättää jonkin kerrontajakson ja esittää puhujan arvion edellä kerrotusta puhehetken näkökulmasta (myös Uusitupa 2017, 218). Seppänen (1997, 6–7) on analysoinut perfektin käyttöä arkikeskusteluissa ja todennut, että puhuja voi perfektillä paitsi liittää puhehetken osaksi menneisyydessä alkanutta tapahtumasarjaa myös esittää yksittäisen kokemuksensa jatkuvana tai muiden puhetilanteen osallistujien käsittelylle avoimena. Myös esimerkissä 14 on kyse jatkuvuudesta: sota-ajoista huolimatta kaikesta on selvitty ja nyt ollaan tässä. Akuliina puhuu selvästi omista kokemuksistaan, mutta samalla elämän järjestäminen sotien jälkeen on jaettu kokemus kaikille siirtolaisille.

- (14) läksihän sieltä [evakosta Savosta] aikasemmin ku, kell_oli koit vam meilä kun ei ollut koit oli jäädä tänne rajan uer rajan, taakše ni *eipä* meijän *ei annettu lähtie* enne ku, joutu, šitä še meärätty, kaikki, Šavost

šieltä, *käskettih* pois ni, tän omaa pitäjää. **šillä tavalla šit še om mänty ja oltu** (503:1a)

Edellä esiteltyjen M₁-käyttöjen lisäksi aineistoon kuuluu joukko tapauksia (n. 20), jotka olen luokitellut puhujainklusiiviseksi mutta joissa puheenaiheen ja kontekstitiedon perusteella myös puhujaeksklusiivinen tulkinta olisi mahdollinen. Esimerkissä 15 Akuliina kertoo perheensä asettumisesta Lammassaareen. Kysymys sisältää M₂-pronominin *teilä*, ja vastauskin alkaa pronomiinillisella TA-lauseella *myö kun mändih*, joka kiinnittää kuvauksen Akuliinan omaan perheeseen. Katkelman muut TA-lauseet eivät sisällä pronominia. Mitä pidemmälle vuoro etenee, sitä epävarmemmaksi käy, onko Akuliina itse osallistunut TA-muodoilla kuvattuihin toimiin (sahan noutamiseen saareen, puiden sahaamiseen ja saunan rakentamiseen) vai onko hänen ensisijainen roolinsa työmaalla ollut esimerkiksi muun perheen ruokahuollosta vastaaminen.

- (15) H: no mimmoiset oltih huonehet [’rakennukset’] sielä teilä?
 A: huonehtahan ei ollut minkähällaista. *myö* kum *mändih*, ja *viedih sahuutettii* puut ja sitten, kävi saha sinne kun sinne saareh nin ne [puut] piti h- lumikelissä *käytih* saha. *sahuutettii* puut. ja sitten sauna *tehtihi* keveällä niin kun eländäsaunaksi varoin [’asuinrakennukseksi’]. niin rähjäkehlato oli sielä meilä vam vanha satavuotini, katto vuoti. ei muuta mitäi (12129:2a)

Yksi tulkintavaihtoehto on, että kaikki esimerkin TA-lauseet kuuluvat samaan meivitteiseen viittausketjuun. Toinen vaihtoehto on katsoa, että vain alun rinnasteiset TA-muodot (*mändih*, *viedih*, *sahuutettii*) ovat puhujainklusiivisia ja että myöhemmät TA-muodot viittaavat ensisijaisesti perheen miesväkeen tai muuhun rakentajien ryhmään, johon Akuliina ei (ainakaan täysivaltaisena jäsenenä) kuulu. Yksiselitteisesti eroa on kuitenkin vaikea tehdä, koska Akuliinan osallisuus kuvattuihin tapahtumiin vähintäänkin ensikäden havainnoitsijana on ilmeistä. Huomionarvoista on, että kaikki esimerkin kaksitulkintaiset TA-lauseet sisältävät objektin (*sauna*) tai muun predikaattia edeltävän nominaalisen lauseenjäsenen (*lumikelissä*). Tämä voi selittää, miksei lauseissa ole ilmipantua subjektia, joka ankkuroisi viittauksen ’meihin’ tai ’muihin’ (Shore 1986, 35).

Aineiston kokonaiskuvan kannalta esimerkin 15 kaltaisten tapausten luokittelulla ei ole ratkaisevaa merkitystä, sillä kuten edellä on jo käynyt ilmi (ks. taulukkoa 4), Akuliinan TA-lauseet ovat pääosin puhujaeksklusiivisia ja muut käytöt ovat tähän verrattuna selvästi harvinaisempia. Olennaista esimerkissä on kuitenkin sen monitulkintaisuus. TA-lauseiden eri käytöt eivät ole kaikilta osin tarkkarajaisia vaan sisältävät myös erilaisia rajatapauksia. Aina eroa puhujainklusiivisen ja -eksklusiivisen tai puhujainklusiivisen ja neutraalin tulkinnan (ks. lukua 5.1) välille ei ole mahdollista tai relevanttia tehdä.

5.3 *Sumearajainen 'muut'*

Valtaosa aineiston TA-lauseista on sellaisia, jotka rajaavat Akuliinan viittausalansa ulkopuolelle. Puhujaeksklusiivisuus on kontekstissa tavallisesti ilmeistä, vaikka epäselväksi voi jäädä, keistä tarkalleen ottaen on puhe. Kontekstissaan sumearajainenkin 'muut'-viittaus on kuitenkin usein riittävä.

Puhujaeksklusiivisilla lauseilla voidaan kuvata sekä ainutkertaisia tapahtumia että toistuvaa toimintaa, jonka suorittajiin Akuliina itse ei selvästikään kuulu. Tällaisia ovat esimerkiksi perinteisiä miesten elinkeinoja kuvaavat TA-lauseet (16).

- (16) H: käveltihkö Soimivuarasta [kylä Porajärvellä] laukunkannossa Suomessa?
 A: *käveltih. käveltih.* ja suomalaiset kävi sielä, meilä.
 H: mintäh s- hyö sielä käytih?
 A: *hyö käytihi niil_oli myötävöä.* (12130:1a)

Esimerkissä haastattelija kysyy subjektittomalla TA-lauseella, oliko Akuliinan kotikylästä tapana käydä laukkukaupalla Suomen puolella. Akuliina vastaa myöntävästi toistamalla kysymyksen predikaatin *käveltih* ja jatkaa kertomalla yksikkömuotoisella M3-lauseella, että myös Suomesta käytiin rajan itäpuolella (*suomalaset kävi*). Seuraavassa vierusparissa molemmat keskustelijat käyttävät suomalaisista kauppiaista *hyö*-pronomiinia ja TA-muotoa *käytih*. Tieto Akuliinan elämänvaiheista ja siitä, että laukkukauppiaat olivat (ainakin lähes aina) miehiä, ohjaa esimerkissä subjektittomienkin TA-lauseiden puhujaeksklusiiviseen tulkintaan. Nämä TA-lauseet eroavat siis luvussa 5.1 esitellyistä niin ikään subjektittomista ja toistuvaa toimintaa ilmaisevista TA-lauseista siinä, etteivät ne mahdollista puhujainklusiivista tulkintaa toisena vaihtoehtona.

Subjektittoman TA-lauseen puhujaeksklusiivisuus voi käydä ilmi myös lauseen kieliopista. Esimerkissä 17 predikaatti *meärättii* asettuu kontrastiin objektina toimivan pronominin *meijät* kanssa.

- (17) H: joko kaikki lapset olivat syntyneet ennen sottoa [’sotaa’]?
 A: ei. yksih minulla tulih, jo koista lähennäm perästä. kaksi viikkuo minä olin ensimmäsessä, ka-, kolomekymmentä kilometrie meilä piti lähtie tulla. kun, yksi viikko neuvotteluja mäni, **ni sittä meijät jo määrättii lähtemäh pois.** (503:1)

Esimerkki havainnollistaa sellaista TA-lauseiden R-impersonaalista käyttöä, jolla viitataan valtion, kunnan tai muun instituution edustajan toimintaan. Käyttö voi kuulostaa marginaaliselta, mutta koska haastatteluissa toistuvat moneen kertaan sota- ja evakko- vuosien kokemukset, tällaisesta käytöstä on aineistossa melko paljon esimerkkejä. Myös typologisessa tutkimuksessa institutionaalinen käyttö (*corporate*) esitellään M3-impersonaalien luokitteluissa omana ryhmänään (mm. Siewierska-Papastathi 2011, 581).

Esimerkin 17 TA-lause muistuttaa Shoren (1986) kuvailemaa K-prototyypin passiivilauseetta, jolla tyypillisesti kerrotaan jotain lauseen alussa ilmoitetusta toiminnan kohteesta. Toiminnan suorittaja ja luku ovat tyypissä irrelevantteja, ja lauseen merkitys on

usein puhujaeksklusiivinen. (Mts. 27–29.) Myöskään esimerkissä 17 ei ole merkitystä sillä, miten evakuointimääräys saapui tai oliko sitä toimittamassa yksi vai useampi viestintuoja. Olennaista on, että määräys tavoitti Akuliinan perheen, ja auktoriteetti, joka on ensisijaisesti vastuussa määräyksen antamisesta, jää taka-alalle. Suomen murteissa sama voitaisiin ilmaista käyttämällä joko TA-muotoa tai M₃-muotoa (*määräsivät ~ ne määräs*).

Suomen TA-lauseiden on todettu olevan siinä määrin monikäyttöisiä, että niillä voidaan samassakin tekstikontekstissa rakentaa erilaisia puhujainklusiivisia ja -eksklusiivisia ryhmiä (Helasvuo 2006, 252–253; Posio–Vilkuna 2013, 193–195). Myös Akuliinan TA-lauseet ovat muuntautumiskykyisiä. Esimerkissä 18 TA-lauseiden viittaussuhteena vaihtelevat Ontrein siskot (*ne oltih, ne oltih, ne oltih tytöt*) ja yleisesti rajaseudun asukkaat (*ei tiijetty, ne käytilh*). Puheena olevat siskot muuttivat aikuisiällä Ilomantsin Liusvaarasta Porajärvelle eli päinvastaiseen suuntaan kuin Akuliina (ks. lukua 4).

- (18) *ne* [Ontrein siskot] kun *oltih* sielä, kato, kum mie tuln [Liusvaaraan] ja še mäni heti raja kiinni nin. *ne oltih* sielä yksi ol Kuutamalahessa, ja toine oli Viččavuaras sielä lähilä Klyššivvuaroa. ja mikä paikka še oli kolomaas paikka _oisko se ollut Himolaš, Himolaš kyläš. *ne oltih* kaikki siel rajan takana, *tytöt* naimisis. **sillon kun ei tiijetty rajasta mitäi ne puoln ja toisn käytilh kauppoa ja.** [pitkä tauko] nii. (13015:2a)

Kiinnostavaa on, että vaikka Akuliina on itsekin avioitunut rajan yli, lopussa hän tarkastelee rajanylitystä kanssakäymistä ulkopuolisen näkökulmasta. Lause *sillon kun ei tiijetty rajasta mitäi* on vielä merkitykseltään lähinnä neutraali tai ainakin monitulkintainen. Lause ei ota kantaa, lukeutuuko Akuliina puheena olevaan joukkoon vai ei, mutta Akuliinan elämänhistorian tuntien puhujainklusiivinenkaan tulkinta ei ole poissuljettu. Tämän jälkeen näkökulma kuitenkin muuttuu. Tulkinnan kannalta ratkaisevaa viimeisessä lauseessa on pronominisubjektin *ne* mukanaolo, mikä tekee puhujainklusiivisesta tulkinnasta mahdollottoman.

Norjan monikollisten persoonapronominien viittaussuhteita tarkastellut Borthen (2010) esittää, että monikkomuotoja voidaan käyttää luomaan sumea viittaus (*vague reference*) useista syistä. Ensinnäkin puhuja voi turvautua sumeaan viittaukseen silloin, kun hän ei itsekään tiedä, keitä puheena olevaan joukkoon kuuluu. Toisaalta puhuja voi haluta olla tarkoituksella paljastamatta tietoa. Sumean viittauksen käyttö voi kuitenkin olla tarkoituksenmukaisin valinta myös puheenaiheen ja vuorovaikutustilanteen etenemisen kannalta. Jos kuulijan ei ole (puhujan tulkinnan mukaan) tärkeää tuntea joukon tarkkaa kokoonpanoa, kuulijaa ei myöskään tarvitse kuormittaa tällä tiedolla. (Mts. 1812–1813.) Murrehaastattelu on toki ääritapaus, koska siinä haastattelija kysyy tuskin koskaan täsmennystä esimerkkien 16–18 kaltaisissa kertomuksissa esiintyvien henkilöiden identiteetistä. Jonkinasteinen epämääräisyys on kuitenkin hyväksyttävää kaikessa vuorovaikutuksessa, ja luultavasti paljon siitä on sellaista, johon kuulijoina emme edes kiinnitä huomiota tai jolla ei ole meneillään olevan toiminnan kannalta niin suurta merkitystä, että siihen kannattaisi kysyä puhujalta täsmennystä.

Puhujaeksklusiiviset TA-lauseet muodostavat aineistossa hyvin heterogeenisen ryhmän. Osa poimii ilmaisemansa toiminnan suorittajaksi selvästi tietyn ja kuulijallekin tunnistettavan joukon, mutta valtaosassa viittauskohde rajautuu löyhemmin. Tällaisissa tapauksissa kuulijalle ei tarkasti selviä puheena olevan joukon kokoonpano eikä välttämättä edes se, onko kyseessä joukko vai vain yksi jonkin joukon tai instituution edustaja. Tämänkaltainen epämääräisyys on luonteenomaista monikkomuodoille yleisemminkin. Akuliinan haastatteluissa se lienee myös yksi syy TA-lauseiden taajakäyttöisyydelle.

6 Lopuksi

Olen tarkastellut TA-lauseiden merkitystä yhdellä suomen ja karjalan rajamurrealueelta kotoisin olevalla puhujalla. Tarkoitukseni on ollut kuvata TA-lauseiden viittausalan variaatiota ja niitä syntaktisia, semanttisia ja kontekstuaalisia tekijöitä, jotka sen merkitykseen vaikuttavat. Suomen TA-lauseiden merkityksestä on kirjoitettu useissa aiemmissäkin tutkimuksissa, mutta karjalan TA-lauseiden käyttötavat ovat toistaiseksi olleet pitkälti tuntemattomia. Vaikka vain yhden idiolektin tarkastelusta saatuja tuloksia ei voi yleistää kaikkia rajakarjalaispuhujia koskeviksi, ne tarjoavat relevantin vertailukohdan tuleville karjalan syntaksin tutkimuksille ja havainnollistavat, millaisia seurauksia kahden lähisukuikielen kontakteilla voi olla yhden kieliopillisen kategorian kannalta.

Suomessakin subjektiton TA-lause voi saada sekä puhujainklusiivisen että -eksklusiivisen tulkinnan. Tarkastelemallani ilomantsilaispuhujalla TA-muodon käyttöala on kuitenkin tätä laajempi, sillä hänen puheessaan TA-muoto voi esiintyä sekä *myö-* että *hyö- ne* subjektipronominin kanssa. TA-lauseen merkitykseen vaikuttavat yhtäältä kieliopilliset ja leksikaaliset tekijät (mm. aikamuoto, ilmisubjektillisuus, verbialkuisuus ja puiteadverbiaalit), toisaalta vuorovaikutuskonteksti, joka ohjaa tarkastelemaan viittaussuhteita osana haastattelutilanteen puheenaiheelle ja kerronnan yleisyyden tasolle asettamia odotuksia.

TA-lauseen ydinmerkitykseksi hahmottuu analyysin perusteella monikollisen ihmisjoukon implikoiminen, mutta tarkemmin tämän joukon merkitys rakentuu vasta käyttökontekstissa. TA-muoto ei sisällä mitään sellaista kieliopillista merkkiä, joka sitoisi sen lähtökohtaisesti puhujaan, kuulijaan tai kolmanteen osapuoleen. TA-muoto onkin puhujalla eräänlainen yleismonikkomuoto, joka taipuu tarvittaessa hyvin erilaisiin käyttöihin.

Tulokset herättävät monia kysymyksiä, joita ei ole karjalan osalta vielä juurikaan käsitelty. Yksi niistä liittyy TA-lauseiden puhujainklusiiviseen käyttöön, jota esiintyy aineistossa melko paljon mutta jota ei ole mainittu aiemmissä karjalan kuvauksissa. Tämä voi nähdäkseni kertoa paitsi tarkasteleman idiolektin savolaistumisesta myös siitä, etteivät normatiiviset (karjalan tai minkään muunkaan kielen) kuvaukset sisällä ikinä kaikkea todelliseen kielenkäyttöön kuuluvaa vaihtelua (myös Riionheimo 2007, 64–65).

Erikseen pohdinnanarvoista on, onko TA-muotoa tarpeen nimittää passiiviksi karjalassa, jossa se kietoutuu sekä muodoltaan että merkitykseltään erottamattomasti monikon 3. persoonaan. Kielitypologisesti kiinnostavaa on, että vaikka kehityskulku M3-muodosta impersonaaliksi on dokumentoitu useissa kielissä (Siewierska 2004, 211), karjalassa

kehityskulku on kulkenut päinvastaiseen suuntaan eli impersonalisesta verbinmuodosta M₃-muodoksi. Vaikka pääluokkien välinen raja vaikuttaakin karjalassa matalalta, jonkinasteisesta erosta kertoo se, että TA-lauseet eroavat karjalassakin muusta aktiivitaivutuksesta totaaliobjektin sijamerkinnän osalta (*nähtih tuli* ~ *näim mie šen*, KKS s.v. *nähä*; myös Larjavaara 1990). Tältä osin karjalan TA-lauseet rinnastuvat siis suomen TA-muotoisiin M₁-lauseisiin, joissa totaaliobjekti on niin ikään tavallisesti päätteetön toisin kuin aktiivimuotoisissa M₁-lauseissa (*me otetaan se* ~ *otamme sen*, VISK § 1326).

Lähteet

Aineistot

Raja-Karjalan korpuksen haastattelut 503:1, 3703:1, 12070:1, 12071:1, 12072:1a, 12129:2a, 12130:1a, 13015:2 ja 13016:1. MARJATTA PALANDER, HELKA RIIONHEIMO ja VESA KOIVISTO 2017: *The Corpus of Border Karelia*. Itä-Suomen yliopisto ja Kotimaisten kielten keskus. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2014073033>.

Kirjallisuus

- AHTIA, E. V. 2014: *Karjalan kielioppi III. Lauseoppi*. Karjalan Kielen Seura, Helsinki.
- BORTHEN, KAJA 2010: On how we interpret plural pronouns. *Journal of Pragmatics* 42, 1799–1815.
- BUBRIH, D. V. – BELJAKOV, A. A. – PUNŽINA, A. V. 1997: *Karjalan kielen murrekartasto*. Venäjän tiedakatemian Karjalan tiedekeskuksen kielen, kirjallisuuden ja historian instituutti. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 97. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- DUVALLON, OUTI – ROUTARINNE, SARA 2001: Parenteesi keskustelun kieliopin voimavarana. MIA HALONEN ja SARA ROUTARINNE (toim.): *Keskusteluanalyysin näkymiä*. *Kieli* 13, 122–154. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- FORSBERG, HANNELE – UUSITUPA, MILLA 2020: Yksikön 2. persoonan avoimen käytön levikki ja yleisyys suomen murteissa. *Sananjalka* 62, 7–32. <https://doi.org/10.30673/sja.91124>.
- GENETZ, ARVID 1880: *Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä*. SKS, Helsinki.
- 1884: *Tutkimus Aunuksen kielestä*. SKS, Helsinki.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 4., korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 2006: Passive – personal or impersonal? A Finnish perspective. MARJA-LIISA HELASVUO ja LYLE CAMPBELL (toim.): *Grammar from the human perspective. Case, space and person in Finnish*, 233–255. John Benjamins, Amsterdam.
- HELASVUO, MARJA-LIISA – VILKUNA, MARIA 2008: Impersonal is personal: Finnish perspectives. *Transactions of the Philological Society Volume* 106(2), 216–245.
- KARLSSON, GÖRAN 1966: Eräitä tilastollisia tietoja subjektin ja predikaatin numeruskongruenssista suomen murteissa. *Sananjalka* 8, 17–23.
- KARVINEN, ERJA 1983: *Melaselän murteen savolaistumisesta*. Pro gradu -tutkielma, suomen kieli. Joensuu korkeakoulu, Joensuu.
- KELOMÄKI, TAPANI 2019: Suomen passiivin ja impersonaalien määrittelyistä ja keskinäisistä suhteista. *Virittäjä* 123(1), 110–134. <https://doi.org/10.23982/vir.49512>.
- KETTUNEN, LAURI 1940: *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. SKS, Helsinki.
- KITTLÄ, SEPPO 2000: Passiivin prototyypistä. ANNELI PAJUNEN (toim.): *Näkökulmia kielitypologiaan*, 286–312. Suomi 186. SKS, Helsinki.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja I–VI*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVI. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki. 1968–2005. Verkkooversio. <http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/kksetusivu.cgi>.
- KOIVISTO, VESA 2018: Border Karelian dialects – a diffuse variety of Karelian. MARJATTA PALANDER,

- HELKA RIIONHEIMO ja VESA KOIVISTO (toim.): *On the border of language and dialect*, 56–84. *Studia Fennica Linguistica* 21. SKS, Helsinki.
- KUIRI, KAIJA 1984: *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. SKST 405. Helsinki, SKS.
- LAITINEN, LEA 1992: *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kieliooppia*. SKST 569. SKS, Helsinki.
- LARJAVAARA, MATTI 1990: Karjalan kielen partitiiviobjekti. *Virittäjä* 94(4), 419–437.
- LATVALA, SALU 1899: *Lauseopillisia muistiinpanoja Pohjois-Savon murteesta*. SKS, Helsinki.
- LESKINEN, HEIKKI 1970: *Imperatiivin muodostus itämerensuomalaisissa kielissä* 1. Suomi 115:2. SKS, Helsinki.
- LINDGREN, ANNA-RIITTA 1993: *Miten muodot muuttuvat: Ruijan murteiden verbitaivutus Raisin, Pyssyjoen ja Annijoen kveeniyhteisöissä*. Tromssan yliopisto, Tromssa.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. SKST 1026. SKS, Helsinki.
- MOSHNIKOV, ILIA 2021: *NUT-partisiipin variaatio rajakarjalaismurteissa*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 168. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-3744-5>.
- NIRVI, R. E. 1947: *Passiivimuotojen aktiivistumisesta*. Suomi 104. SKS, Helsinki.
- NOVAK, IRINA 2020 = *Grammatika Tverskogo Karelskogo jazyka*. Federalnyi issledovatel'skij centr, Karelskij naučnyj centr Rossijskoj akademii nauk, Institut jazyka, literatury i istorii KarNC RAN, Petrozavodsk.
- OJANSUU, HEIKKI 1918: *Karjala-aunuksen äännehistoria*. SKS, Helsinki.
- PAAJANEN, ILONA 2009: *Myö sanoimme, sanottih, ne sano. Passiivimuodon ja monikon persoonien merkityssuhteiden tarkastelua Ilomantsin murteessa*. Kandidaatintutkielma, suomen kieli. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- PALMEOS, P. 1962: *Karjala Valdai murrak*. Emakeele Seltsi Toimetised Nr. 5. Eesti NSV Teaduste Akadeemia, Tallinn.
- PELTONEN, MATTI 1965: *Passiivin käyttö Laukaan murteessa*. Pro gradu -tutkielma, suomen kieli. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- PERTILÄ, LAURA 2000: Passiivimuotojen aktiivistuminen suomen kielessä. *Sananjalka* 42, 115–139.
- POSIO, PEKKA – VILKUNA, MARIA 2013: Referential dimensions of human impersonals in dialectal European Portuguese and Finnish. *Linguistics* 51(1), 177–229.
- PUNTTILA, MATTI 1988: *Anjalankosken murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 9. SKST 489. SKS, Helsinki.
- PYÖLI, RAIJA 2012: *Livvinkarjalan kielioppi*. Karjalan Kielen Seura, Helsinki.
- PÄÄKKÖNEN, MATTI 1990: Passiivimuotoja monikon 3. persoonan funktiossa. HELENA SUNI (toim.): *Laatokan piiri*, 131–149. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 60. Vap-kustannus, Helsinki.
- PÖLÖNEN, ANNA-LIISA 1979: *Monikon 1. ja 2. persoonan edustuksesta savolaismurteissa*. Pro gradu -tutkielma, suomen kieli. Joensuun korkeakoulu, Joensuu.
- RIIONHEIMO, HELKA 2007: *Muutoksen monet juuret. Oman ja vieraan risteytyminen Viron inkerinsuomalaisten imperfektinmuodostuksessa*. SKST 1107. SKS, Helsinki.
- RIIONHEIMO, HELKA – PALANDER, MARJATTA 2020: Muistojen karjala. Kolmen ilomantsilaisen muistikuvia karjalan kielestä. LEENA KOLEHMAINEN, HELKA RIIONHEIMO ja MILLA UUSITUPA (toim.): *Ääniä idästä. Näkökulmia Itä-Suomen monikielisyyteen*, 37–73. SKST 1461. SKS, Helsinki.
- SARHIMAA, ANNELI 2017: *Vaietut ja vaiennetut. Karjalankieliset karjalaiset Suomessa*. Tietolipas 256. SKS, Helsinki.
- SAVIJÄRVI, ILKKA 1990: Passiivin ja monikon 3. persoonan suhteesta vepsän kielessä. HELENA SUNI (toim.): *Laatokan piiri*, 158–174. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 60. Vap-kustannus, Helsinki.
- SEPPÄNEN, EVA-LEENA 1997: Suomen perfektin merkityksestä keskusteluaaineiston valossa. *Virittäjä* 101(1), 2–26.
- SETÄLÄ, E. N. 1883: *Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä*. SKS, Helsinki.
- SHORE, SUSANNA 1986: *Onko suomessa passiivia*. Suomi 133. SKS, Helsinki.

- SIEWIERSKA, ANNA 2004: *Person*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SIEWIERSKA, ANNA – PAPASTATHI, MARIA 2011: Towards a typology of third person plural impersonals. *Linguistics* 49(3), 575–610.
- SIRELIUS, U. T. 1894: *Tutkimus Jääsken ja Kirvun kielimurteesta*. SKS, Helsinki.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- TUOMIKOSKI, RISTO 1971: Persoona, tekijä ja henkilö. *Virittäjä* 75(2), 141–152.
- TURUNEN, AIMO 1933: Ilomantsin karjalankielisen väestön keskuuteen tehdyistä sanastusmatkoista kesällä v. 1932. *Suomi V*:15. Keskustelemukset 195/X32, 46–53. SKS, Helsinki.
- 1935: Stipendiaattikertomus. *Suomi V*:17. Keskustelemukset 194/X33, 47–49. SKS, Helsinki.
- 1956: *Pohjois-Karjalan murreopas*. Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiön julkaisuja. Otava, Helsinki.
- 1959: *Itäisten savolaismurteiden äännehistoria*. SKST 253. SKS, Helsinki.
- UUSITUPA, MILLA 2017: *Rajakarjalaismurteiden avoimet persoonaviittaukset*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 117. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2646-3>
- UUSITUPA, MILLA – KOIVISTO, VESA – PALANDER, MARJATTA 2017: Raja-Karjalan murteet ja raja-alueiden kielimuotojen nimitykset. *Virittäjä* 121(1), 67–106.
- UUSITUPA, MILLA – KOIVISTO, VESA 2020: Monikielinen Raja-Karjala. LEENA KOLEHMAINEN, HELKA RIIONHEIMO ja MILLA UUSITUPA (toim.): *Ääniä idästä. Näkökulmia Itä-Suomen monikielisyteen*, 145–190. SKST 1461. SKS, Helsinki.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. SKS, Helsinki. Verkkoversio. <http://kaino.kotus.fi/visk/etusivu.php>.
- ZAIKOV, PEKKA 2013: *Vienankarjalan kielioppi*. Karjalan Sivistysseura ry, Helsinki.

MILLA UUSITUPA: Simple passive clauses in one Border Karelian idiolect: meaning and use

This article examines the different uses of simple passive clauses in two closely related Finnic varieties: Karelian and Eastern Finnish. The aim is, on the one hand, to describe how simple passive clauses have been depicted in earlier descriptions of Karelian and Finnish dialects, and, on the other hand, to explore how simple passive clauses are used in one idiolect which represents the border dialects of Southern Karelian and the Eastern Finnish dialects of North Karelia. The present study represents the field of functional dialect syntax.

Karelian and the easternmost dialects of Finnish are genetically very close to each other, but a clear difference exists in their way to use the simple passive clauses. Morphologically, the simple passive refers to a verb form containing the passive morpheme *-(T)TA-* and the special personal ending, *-h* in Karelian (*sano-ta-h* say-PASS-PERS) and *-Vn* in Finnish (*sano-ta-an*, say-PASS-PERS). In both languages, a subjectless simple passive clause may describe an action or activity whose human agent is left unspecified (*ennen vanhas nenga sanottih* ‘in the past it was said like that’). In addition to this usage, the simple passive in Karelian has been grammaticalised as the third-person plural verb form (*hyö tul-d-i-h* they come-PASS-PAST-PERS ‘they came’). In the Eastern Finnish dialects, on the other hand, the simple passive is generalised as the first-person plural form (*myö tul-t-i-in* we come-PASS-PAST-PERS ‘we came’) and used alongside the former first-person plural verb forms (*myö tul-i-mma* we come-PAST-1PL ‘we came’).

This article focuses on the spoken language of one individual who has lived her whole life in the borderlands of Karelian and Finnish. Before the Second World War, the speaker lived in the eastern parts of Ilomantsi, where both Southern Karelian and the Eastern Finnish dialects were spoken. After the wars, she moved to the western and more Finnish-speaking parts of the parish, and the speech in her interviews, recorded in the 1960s and 1970s, combine linguistic features from both varieties. The data comprise of 1,591 simple passive clauses taken from the Corpus of Border Karelia.

The findings show that the speaker uses simple passive clauses in various ways and that their meanings are highly dependent on context. The majority (67.1%) of the clauses are semantically speaker-exclusive, which means that they refer to a group of people in which the speaker is not included. These speaker-exclusive clauses can contain a subject (typically a pronoun: *hyö ~ ne* 'they'), but it is not compulsory. Clearly, a smaller part of the clauses (14.4%) can be called speaker-inclusive. These describe an action or a situation in which the speaker is also involved, and these clauses occasionally contain the subject pronoun *myö* 'we'. The remainder of the clauses (18.5%) are semantically neutral in the sense that they do not clearly denote whether the speaker participates in the action expressed or not. These clauses are always subjectless and typically occur in descriptions of habitual or repeated actions. The different uses, however, are not clearly distinctive, and several interpretations can also be possible simultaneously. The neutral and speaker-inclusive interpretations in particular often intertwine. The reference and the overall meaning of the clause can be triggered both through linguistic and lexical features (tense, subject, word order and adverbials) and through the broader contextual information on the speaker's personal history and the ongoing situation in the recorded interviews.

Milla Uusitupa
milla.uusitupa@uef.fi
Suomen kieli ja kulttuuritieteet
Itä-Suomen yliopisto
<https://orcid.org/0000-0003-2571-7684>